
Recenzijos

Kauno meno istorikų monografijos

Dviejų tūkstantmečių sandūroje tapo akivaizdu, kokia pajėgi senojo meno tyrinėtojų grupė dirba Kaune. 1998 m. architektūros istorikė habil. dr. Algė Jankevičienė išleido knygą „Lietuvos medinė sakralinė architektūra“, dr. Marija Matuškaitė – „Senoji medžio skulptūra ir dekortvinė drožyba Lietuvoje“ ir „Procesijų altorėliai Lietuvoje“. 2000 m. pasirodė dar trys reikšmingos studijos.

„Lietuvos architektūros istorijos“ III tomas (Vilnius: „Savastis“, mokslinė redaktorė ir daugelio straipsnių autorė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė; straipsnių autoriai A. Jankevičienė, V. Levandauskas, M. Rupeikienė) aprėpia laikotarpį nuo XIX a. 2-ojo dešimtmečio iki 1918 m. Pagaliau ir Lietuvoje įsitvirtina pagarbus, atidus požiūris į XIX a. paveldą, vertą ne mažesnio dėmesio už bet kurio kito istorinio tarpsnio meną. Šis tomas – pirmoji išsami studija, skirta XIX a. architektūrai. Svarbiausias knygos indėlis yra nuoseklus architektūros objektų sąvadas, jų išsami analizė ir autorių pristatymas, naujų vardų įvesdinimas mūsų kultūros apyvarton. Apie kai kuriuos pastatus bei jų projektuotojus jau buvo fragmentiškai rašyta, bet didžioji informacijos dalis yra nauja, o svarbiausia – pateikta sistemingai, kontekstualiai, su gausia iliustracine medžiaga. Kiek leido galimybės, buvo ištyrinėti objektai, esantys ne vien dabartinės Lietuvos teritorijoje. Apžvelgta visų tipų architektūra (sakraliniai įvairių konfesijų pastatai, vilos, dvarai, pramonės statiniai ir t. t.), apibūdinti urbanistinės ir ansamblių planavimo raidos pokyčiai. Pirmą kartą analizuojamų objektų gausa, tipologizavimo būtinybė ir aspektų įvairumas iškėlė autoriams bei mokslinei redaktorei N. Lukšionytei-Tolvaišienei jų atrankos problemą. Tomo visuma leido išryškinti bendrąją architektūros raidos liniją. Tai suteikia tvirtą pagrindą tolimesnėms probleminėms XIX a. mūsų architektūros studijoms.

Knyga ženkliai papildė ir bendrą XIX a. Lietuvos kultūros faktografiją. Architektūros istorijos pavyzdžių dėka akivaizdžiai atsiskleidžia politinių sąlygų įtaka meno raidai, pakitusi užsakovų orientacija ir mecenatystės pobūdis XIX a., senosios visuomeninės sanklodos permainos kapitalizmo epochoje, kle-

ro ir pasauliečių indėlis formuojantis laikmečio kultūrinei sąmonei, pagaliau – naujų meninių stilių atsiradimo Lietuvoje aplinkybės bei jų plėtros vietinė specifika. Kita vertus, daugelio to meto architektūros reiškinių nebūtų galima paaiškinti neperpratus epochos bendrųjų procesų savitumo.

Reikėtų pastebėti, kad ši knyga ypač svarbi norminant architektūrinę terminiją, įtvirtinant daugelio pavadinimų transkripciją lietuvių kalba. Juk terminas neįgyja tikslios prasmės tol, kol neįvardytos koncepcijos, faktai ir objektai, kuriuos jis žymi. Iki šiol daug rūpesčių kėlė diskutuojamos XIX a. stilių – romantizmo, moderno, secesijos, jugendo – sampratos. Kaip teisingai pastebi knygos autoriai, ir dabar kai kurie apibrėžimai, reiškinių periodizacija įvairių šalių architektūros moksle nėra visai tapatūs. Knyga patvirtino XIX–XX a. pradžios Lietuvos architektūros periodizacijos schemą – suskirstymą į romantizmo, istorizmo ir moderno etapus. Šiais terminais akcentuojamas ne tiek plastinis stiliaus aspektas, kiek sąsaja su tam tikru kultūros periodu. Toks pasirinkimas teisingas turint omenyje XIX a. Lietuvos istorijos peripetijas ir jų nulemtą netolygų inovacijų pulsą. Manychiau, jog bent kuri laiką mums vertėtų visuotinai priimti ir vartoti čia siūlomą periodizaciją ir terminiją, kad nebedidintume ilgą laiką trukusios painiavos.

Ateityje šis paveldas dar susilauks smulkesnės analizės, galbūt bus detalčiau sugretintas su kitų kraštų teorinės minties ir projektavimo praktikos rezultatais. Dabar svarbiausia, jog matome vientisą XIX a. Lietuvos architektūros panoramą, kurios seniai trūko tyrinėjantiems šio laikotarpio dailės ir kultūrinio mentaliteto slinktis.

„Lietuvos architektūros istorijos“ III tomą nuosekliai papildė jo autorės dr. Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės knyga „Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje“, kurią išleido Vilniaus Dailės akademijos leidykla. Šia tema anksčiau epizodiškai buvo rašę keli architektūros istorikai, bet N. Lukšionytė pirmoji aprėpė ir susistemino visą XIX a. vidurio – XX a. pradžios Vilniaus architektūrą, ypač daug dė-

mesio skirdama modernio stiliaus architektūrai, kurią ji pradėjo tyrinėti prieš 20 metų. Autorė pasirinko vientisą ir prasmingą knygos struktūrą – apibūdino statinius pagal jų funkcinius tipus. Knygoje pateikta nuosekli ir išsami pastatų tipologija parodo, jog XIX a. pastatų stilistika neatsiejama nuo jų funkcinės paskirties ir struktūros.

Ši knyga yra drauge ir Vilniaus istorijos studija. Aplinkybės, susijusios su tam tikrų pastatų užsakyimu, architektų organizacinė ir praktinė veikla atspindi carinės provincijos miesto gyvenimą ir atmosferą XIX a. Studija išryškina ir Vilniaus vietinius ypatumus (pvz., „dvarelių stilių“, J. Montvilos kolonijas). Knyga pasižymi informacijos „tirštumu“, konkretumu, tikslumu. Pagaliau, ją tiesiog įdomu studijuoti ir atpažinti Vilniaus pastatų „veidus“, pro kuriuos anksčiau pražingsniuodavome neatkreipdami ypatingo dėmesio. Leidinys svarbus norminant istorinių architektūros terminų vartoseną. Jis iliustruotas gausia, nepublikuota iliustracine medžiaga: atvirukų, nuotraukų, brėžinių iš įvairių archyvų ir kolekcijų reprodukcijomis.

Vakarų ir Vidurio Europos kultūros kontekstas bei antropologinis požiūris į meno kūrinį – reikšmingi dr. Laimos Šinkūnaitės studijos „XVII a. Lietuvos portretas“ (Vilniaus Dailės akademijos leidykla) bruožai. Portretinė dailė knygoje pristatyta labai įvairiai atsižvelgiant į baroko epochos mentalitetą ir XVII a. šio žanro savitumus, į LDK kultūros specifiką. L. Šinkūnaitė nagrinėja tiek tapybos kūrinius,

ties jų pakartojimus ir grafinius satelitus, tiek nekanonines asmens įamžinimo formas: biustą, epitafiją, karsto portretą, portretinius atvaizdus teminėse kompozicijose. Todėl jos darbe XVII a. portretas nėra hermetiška meno faktų sancaupa, bet aiškiai įrašytas kultūros laike ir erdvėje, visiškai konkrečią vietą savo terpėje užimantis reiškinys. L. Šinkūnaitės nuostata žvelgti į portretą ne formaliosios stilistikos, bet asmens ir individo sampratos požiūriu – ganėtinai naujas ir prasmingas štrichas mūsų dailėtyroje. Autorė papildė istorines žinias apie didikų ir Žemaičių vyskupų portretų kolekcijas, pasiūlė keliolika naujų atribucijų ir interpretacijų (pvz., Pažaislio freskų personažai, K. E. Radvilaitės atvaizdas „Apraudojime“ ir kt.). Dėl kai kurių įžvalgų galima dar diskutuoti, bet gi pats hipotezės iškėlimas teikia gyvybingą impulsą menotyros plėtrai. Tekste liko viena kita apmaudi smulkmena. Vertėjo suvienodinti vardų rašybą (pvz., Haza – Hana, Inokentijus X – Inocentas X), karalių vardų transkripciją (Ferdinandas I Habsburgas, bet: Ana von Frankreich, Marija Anna von Bayern) ir atidžiau pagedaguoti Žemaičių vyskupų portretų aprašymo vertimą iš lotynų kalbos (Masovius – vietoje Masovius (mozūras)).

Trys Kauno menotyros knygų liudija, jog gerokai pasipildė mūsų meno paveldo faktografija, baidžia susiformuoti tipologija. Visos knygos parašytos kartu aprėpiant kultūros procesus, jas lydi nauja ikonografinė medžiaga. Tai dviejų dešimtmečių trukmės istorinių tyrimų rezultatai.

Aleksandra Aleksandravičiūtė
Kultūros ir meno institutas